АБАҨХАТӘРА – АҚӘРА ЕИЛНАХЗОМ

1910 шықәса... Ақыҭа цшза Отҳара. Аԥсуа нхаҩы Саатбеи Демерҷьиԥа иҭаацәараҿы диит аҷеи. Уи ихьзырҷеит Отар. Издыруадаз уҫкан Отар Демерҷьиԥа абаҨохатәра ҵыда иланы, ихатә ажәа иманы ашәҭра иаҿыз аԥсуа поезиа ашҭа дышҭалоз...

ХХ ашә. алагамҭа инаркны ҳажәлар ахеиқәырхаразы ршьапы ихгылон. Уҫкан ҳдоуҳа аҟәараҕ шахаршәызгьы, уи аԥсцартақәа аԥшаауан. Аԥсуаа ирылиааура иалагахьан зыжәлар рҿахәы зҳәашаз аҷеицәа. Алашә имҨа ианымхаларцаз "шәҿых, аҵарадырра рҳара шәеазышәк" ҳәа рыжәлар рыхдырра дырцыхцыхуа иалагон. 1920 ашықәсҟәа реиҨашамҭаз урҭ даарывагылеит ихатә бжьы иманы Отар Демерҷьиԥа.

Апоет акьыԥхьаҿ дцәырҵит 1925 шықәсазы. Уҫкан уи 15 шықәса заҵәык ракәын ихыҵуаз. Аха абаҨохатәра ақәра еилнамхуазар акәхап. Отар иакымкәа иҨбамкәа иажәеинраалақәа агазет "Аԥсны Каԥшь" ианыло иалагон. ЗҟыбаҨ цәқәырцоз апоет қәыпш уҫкан еиҵагылахьаз аԥсуа интеллигенциа ахаҭарнакцәа рылаԥш дыҵашәон.

Иазгәаҭатәуп апоет иԥсы анҭаз агазет "Аԥсны Каԥшьи" апоезиатә еизгақәеи ирнылаз иажәеинраалақәа шьҭа рыԥшаара акыр ишыуадаҨоу. Зкьыцхьра иазаз ажәеинраалақәа еиҳарак Аҟәа ашкол данҭаз ииҨқәаз роуп. 1931ш. раахыс Отар Демерҷьиԥа иҨымҭақәа, шамахамзар, ҷьаргьы изанымлеит. 1958 ш. Хәыхәыт Бҕажәба апоет қәыпш иҨымҭақәеи истатиақәеи еизганы "Ажәеинраалақәеи астатиақәеи" зыхьзиҵаз ашәҟәы ҭижьит. Аԥхьажәаҿы аҵарауаҨ иазгәиеҭон: "...Рыцҳарас иҟалаз, О.Демерҷь-иԥа инапҨырақәа иара данԥсы ашьҭахь еиқузырхашаз уаҨы дамоуит, урҭ шьҭа ҳлитература иацәызит ҳәа ицхьазатәуп. Апоет ирҿиамҭа абас ишақумҿиазгьы, уи иаҳзынижьыз ажәеинраалақуа, сара сахьахуаԥшуа, акыр иапсоуп, аԥсуа литература иацәырзтәым...".

Хәы-шықәса (1925-1930 шш.) рыҨонытҵка 20 шықәса зхыҵуаз апоет ихатә ажәа аҳәара илшеит. Отар Демерҷьиԥа изку Р.Қапбеи С.Зыхәбеи "Алагамҭа ҟаимаҭ" захьзу рыстатиаҿы иазгәартон: "...Иара дышқуԥшыз аҨра даламгакуа дыҟам, аха аԥхьаза акьыԥхь аҿы дцәырҵны даабоит агазет "Аԥсны Каԥшь" аҿы 1925 шықусазы, уҫкан уи 15 шықуса ихыҵуан. Ари аамҭазы аԥсуа литература, Д.И.Гулиеи С.И.Ҷанбеи ирҕьажәҨаны иаарывагылахьан, Иуа Коҕониа, Мушьни Аҳашба, Заз Дарсалиа, Миха

Лакрба. Абри алитературатә ҭаацәараҽы ихатәы бжьы иманы, дымҩашьо даалагылеит Оҭар Демерџь-иҵа...".

XX ашә. 20-тәи ашықәсқәа рзы аҵсуа поезиа ашьапы ақәгылара иаҽын. Иааиҵагылаз аҵсуа поетцәа ихырку ажәала рыҵсадгьыл иазышәаҳәон, рыжәлар аҵарадырра лашарахь амҩа рзылхра иазааҵсон. Уи аҩыза алшара рызҭаз акакәхеит 1917 ш. имҩаҵысыз Октиабртәи ареволиуциа. Зхақәиҭра ачаҵаразы зжәҩахыр еибызҭаз ажәларқәа иреиуан аҵсуаагьы. Абар апоет қәыҵш "Октиабр ду - Аҵсны" захьзу иажәеинраалаҽы уи дшазышәаҳәо:

"Аҵсабара ду ҩыџьара иашеит

Октиабр ду икаҵхаз.

Амрахәага хааза иканарҷҷеит,

Лашара мра иацырҟьаз.

... Аҵсны ҵшза уи иаҵанакын

Ажәҩақәа еиҵнахит ҕәҕәа,

Ҵыхьа шьоук рыла ихәаҽын,

Аха амҩа ҭбаа ианылт иахьа...".

Дук имгакәа зыжәҩа еиҵызхыз Аҵсны ашәарҭара ахҭыгәлон. Ҩҵхьа ҳажәлар аҵышәара ду иааҭагылон. 1918 ш. ақырҭ меньшевикцәа Аҵсны рнапаҽы иааргон. 1921 шықәсанза ҳажәлар ахақәиҭраз қәҵаран изҽыз.

Оҭар Демерџьиҵа дазышәаҳәоит Аҵсны ахақәиҭрамра ахазырҵхаз март ҵшьба:

"Ехьа гәырҕьароуп Аҵсны -

Март ҵшьба ҽырбоит иаҳзыҵшны,

Ахақәиҭра знаҭаз ҳзы иҵхоит,

Ҳалақәа хнатразы илашоит...".

Усҟан иааиз аамҭа ҽыц - ҳажәлар агәыҕра дуқәа адырҳәалон. Апоет қәыҵш иакәзар, дазгәдууан иҵсадгьыл аиҭаҽиарамҩа иахьанылаз. Уи игәырҕьара адунеи иахьигзарц игәазыҳәоит:

"...Шаҟа исҭахузеи убысҟан,

Амҭәыжәҩақәа сыманы сзыҭыруазар,

Амра шьҭахьҟа иаанкылан,

Аҭсабара иқәырҷҷаауа сахьзауазар!".

Арҭ ацәаҳәақәа рҽы иааҭшуеит Оҭар Демерҵьиҭа иуаҩышәара. Уи ижәлар реиҭш адунеи ажәларқәагьы ахақәиҭрамра рзылашаларц иҭахуп. Ари аҩыза ацәаҩа ҷыда зҟазшьоу ашьаркәасҭамҩа ианысхьоу аҭсуа иоуп. Ирымҳәои нас "зхы мацара иазхәыцыз - имҩа бжахоит" ҳәа.

Апоет игәы аҟынтәи иааауа ажәа хыркла иҭсадгьыл дазгәдууа дазышәаҳоит:

"...Сызмырҭыруазеи сара,

Сахьалаҭшуа Аҭсынра.

Аҭыҭҳа ҭшза леиҭш еиҽкаауп!

Иҳалалуп, агәы ҭбаауп!".

Оҭар Демерҵьиҭа еиуеиҭшым ацәанырракәа дыртәыртәуеит. Ақәыҭш имҩаҽ зегь ҽыцбарахми. Апоет илаҭш иҭашәаз аҭыс мҩас деиҭшны адунеи абара, иҽыцу аартрақәа рыҟаҭара дазгәышьуеит:

"...Саҭхьа угыланы уҭырла,

Амҩа цқьа исырбауа уцала,

Саргьы уара сушьҭазаап,

Аҭсабара зегьы аабап".

Иубарҭоуп апоет ибаҩхатәра макьана ишымшәыц, ақәрагь аҭышәа ацми, аха уи идунеи цқьоуп. Ицәаҳәартәашьа акәзар, шамахамзар, ашәага-зага «иҭацалоуп», аха зынгьы "ахы иақәиҭума" ҳәа агәаанагарагь узцәырҭуеит. Уимоу ҵьара-ҵьара иааугәаладыршәоит Иуа Коҭониа "ирҭазқәа". Уи ҵьашьатәым. Оҭар Демерҵьиҭа Иуа иҟазара дазааигәан, дацклаҭшуан. Иаамҭамкәуа идунеи аниҭсахгьы акыр игәнигеит:

"...Сгәы иауам - еибафоит, ажәа снаҭом,

Исҳәарц исҭахқәоу - рыбжак снарҳәом,

Ухҳәаатәы рацәоуп, еизганы уашҭа иснаҭоит,

Аха исзыԥуам - сгәы иахьҭоу иҭашәуеит...".

Апоет қәыпш илаԥшҳәаа акыр иҭбааup, иажәеинраалақәа ганрацәала еиларсуп. Аԥсадгьыл аԥеиԥш азхәыцра, аԥсуа жәлар уаԥәтәи рымш азхьаԥшра, абзиабара, аиԥызара уҳәа зегьы илаԥш раԥиршәом. Уи иҿаԥиҿуеит ҳажәлар ирыцәтәыму "аеырбара мыцхә", шьамҭлаҳәра рзызуа "аԥасҟәа". Абар иажәеинраала "Аԥсхәра" ацәаҳәақәак:

"...Ҳагьызымгаз, ҳагьаазымгаз,

Аԥсхәра - ԥсгьы имыхәаз...

Шьоук уа аԥыжәра ду ҟарԥоит,

Неиааироуп, аԥәԥақәа леинҟьоит.

Аишәақәа ҭаԥәуам, ачуанқәа ргазом,

Ура рҳәозаргьы шьоук ԥәгьа ирбазом...".

Арҭ ацәаҳәақәа ԥын 1920 ашықәсҟәа рынԥәамҭаз. Аха иахьатәи аамҭа иақәҿырымҭзои? Ахдырра ахьеиԥакыз - аԥасхә гәынқьуеит, аԥасхә аныбжаха - амилаҭ рхаҿра еиԥакуеит. Уԥәеижь иалам анышьҭухлак - ажьымдыр еырбо иалагоит.

Аеакы иалаԥашьом Отар Демерԥьиԥа илирика. Иарбан гәу абзиабара зҭамлаԥ? Апоет қәыпш ирҿиара иазкны Р.Қапбеи С.Зыхәбеи рыстатиа "Алагамҭа ҟаимаҭ" аҿы иазгәарҭон: "...Отар Демерԥь-иԥа даныԥуаз аамҭазы, Д.И.Гулиа ирҿиамҭақәа ртәы ҳамҳәозар, аԥсуа литература алирикатә жәеинраалақәа рыла иҭарын. Иара иалеигалеит алирикатә жәеинраалақәа, урҭ рыла ауп, еиҳаракгьы иара даеазәы диеиԥшымкәа, ихатәы бжьы иаша злаиргаз аԥсуа литератураҿы...". Абар апоет қәыпш игәы иалаԥәаз аԥҳәызба илзикыз ацәаҳәақәа:

"Адунеи лашара ду саннаԥы,

Сықәзаап бара бзын -

Егьаԥьара хазына збонаԥы,

Сгәы бҭазаап зегь рзын...".

1928 ш. апоезиатә еизга хәыҷы "Еԥәаԥьаа" атыпра иалагеит. Ҳмилаҭтә литература аҿиаразы ари лагамҭа шьахәын. Аизга зԥымҭақәа анылаз дырзыгәдууа Отар Демерԥьиԥа "Еԥәаԥьаа" зыхьзиԥаз ажәеинраала иԥит:

""Еҵәаҵьаа" рееибыҭа иҳазгылт,

Ҳзыцәшәозеи, абар амѡа ҳдырбалоит,

Рҳәоуи, рымчи, рыхшыѡи еилагылт,

Шыиаҵә-ҵасгьы ҳа ҳзы илашалоит...".

Уи инаҷыданы "Еҵәаҵьаа аҵсуа шәҟәыѡѡцәа арҿыхеит" ҳәа зыхьзиҵаз астатиа иѡит: " ...Аринахыс еиҵахара амоукуа "Еҵәаҵьаа" ҭыҵуа иалагар, аҵсуа литературазы акыр иҵыргуа дуны иҟалоит, аҵсуа шәҟуѡѡцәа аазауа", - ҳәа азгәеиҭон.

Даеакы иалаѡашьом Оҭар Демерҵьиҵа ипублицистика. Уи ажәа мыцхә деикануам, ибызшәа абырҵкал икылхуп. Истатиақәа шәагаала икьаҿзаргьы, ахшыѡҵак ҵаулақәа ргәылоуп, иахьазы урҭ ҭоурыхтә хыҵхырҭак иаѡызахахьеит. Апоет ибла ҵар рыгхом дызлаҵшуа ахҭысқәа. Урҭ алкаа рызуа ихатә хәшьара риҭоит. Оҭар изку Хәыхәыт Бҕажәба ишәҟәаҿы 16 статиа кьыҵхьуп. Ишьҭыху зҵаарала урҭ еиуеиҵшым. Астатиақәа 1926-1930 шш. рзы иѡын. Урҭ шьахәла ирныҵшуеит усҟантәи аамҭаз ҳажәлар рыбзазашьа, иазгәарҭоз аныҳәақәа, рынхашьа, ирыгу ирыбзоу...

Рыцҳароуп азыхь зиасны аееиҵыхны амшын иазнеиаанза ианеиҵхьбо. Абасеиҵш аҟыбаѡ ҷыда злаз апоет қәыҵш, апублицист Оҭар Демерҵьиҵа маи 15, 1939 ш. машәырла дҭахеит. Аха "Аеы ҵсыр адәы аҭынхоит, ауаѡы дыҵсыр - иажәа" ҳәа баша ирҳәом. Иазгәарҭахьеит апоет цәалашәара ҷыдак шианашьоу. "Абзиара шәзыҟалааит" захьзу Оҭар иажәеинраалаҿы, иҵсуаз арҵызба иҿахәы дазааҭгылеит:

"...Умш аабзиахааит, сыҵсадгьыл,

Сыркәашауа сзаазалоз!

Иахьа угәы саныҵуеит, уара -

Гәыҳәҵы-хшла сзырчалоз!..".

Изырѡызеи апоет қәыҵш усҟан арҭ ацәаҳәақәа?! Цәалашәаразар? Ари ажәеинраалаҿ уацәымѡашьартә иубарҭоуп Оҭар Демерҵьиҵа еиҵагыло аҿар рахь ихы нарханы иуасиаҭ ажәа шынижьызгьы:

"...Арҵарцәа! Аҭыҵҳацәа, сшәыҳәоит зегьы,

Шәлашала, шәлашала, шәмаашьан азәгьы

Шəызну ҳаԥсадгьыл иаԥəмаԛхеит аԥара,

Ишəырлаша, еиԥышəх, ԥхьаҟа ижəга Аԥсынра!...".

Ауаҩы иԥсҭазаара еимгеимԥарак ирыбжьакызаргьы, насыԥуп дызлархамышҭуа ажəа иҭынхар. Ари аҩыза анасыԥ далхəдамхеит Оҭар Демерԥьипа.

Ԥьамбул Инԥьгиа

Аԥснытəи аҳəынҭқарратə университет арԥаҩы еиҳабы,

Д.Гəлиа ихьз зху Аԥсуаҭԥааратə институт

аҭԥаарадырратə усзуҩ еиԥбы